VOL. 1 | ISSUE 2 | APRIL 2026

UNISCIENCE

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL

UniScience
International scientific journal

NEOPOZITIVIZIM YO‘NALISHI VUJUDGA KELISHINING ASOSIY SABABLARI

Akbarova Zulfiya Ulug‘bek qizi
Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat tili o‘zbek tili va adabiyoti
E-mail: akbarova648@gmail.com

Annotatsiya. *Mazkur maqolada neopozitivizm falsafiy yo‘nalishining paydo bo‘lishi, uning shakllanishiga ta’sir etgan ilmiy va ijtimoiy omillar, asosiy g‘oyalari hamda XX asr falsafasidagi o‘rni tahlil qilinadi. Shuningdek, klassik pozitivizm bilan bog‘liqligi, mantiqiy tahlil usullarining rivojlanishi va ilm-fan taraqqiyotining ushbu yo‘nalish shakllanishiga ko‘rsatgan ta’siri yoritiladi.*

Kalit so‘zlar: *neopozitivizm, pozitivizm, mantiqiy empirizm, falsafa, ilmiy bilish, verifikatsiya, mantiqiy tahlil, ilm-fan.*

Абстракт.*В данной статье анализируются причины возникновения философского направления неопозитивизма, научные и социальные факторы, повлиявшие на его формирование, основные идеи и место в философии XX века. Также рассматриваются его связь с классическим позитивизмом, развитие методов логического анализа и влияние прогресса науки на становление данного направления.*

Ключевые слова: *неопозитивизм, позитивизм, логический эмпиризм, философия, научное познание, верификация, логический анализ, наука.*

Kirish. XX asr boshlarida falsafada yangi ilmiy yo‘nalishlar shakllana boshladi. Fan va texnikaning jadal rivojlanishi natijasida inson tafakkuri va ilmiy bilish masalalariga yangicha yondashuv zarurati tug‘ildi. Shu jarayonda neopozitivizm deb

ataluvchi falsafiy oqim yuzaga keldi. Bu yo‘nalish asosan ilmiy bilimlarni aniq, mantiqiy va tajribaga asoslangan holda izohlashni maqsad qilgan. Neopozitivizm XIX asrda paydo bo‘lgan pozitivizmning davomchisi sifatida maydonga chiqdi. Biroq u oddiy pozitivizmga nisbatan yanada chuqurroq mantiqiy va ilmiy usullarga tayandi. Ushbu oqim vakillari metafizikani inkor etib, faqat tajriba orqali tekshiriladigan bilimlarni haqiqiy bilim deb hisobladilar.[1] Ayniqsa matematika, fizika va mantiq fanlarining rivojlanishi neopozitivizmning shakllanishiga katta ta’sir ko‘rsatdi. Pozitivizmning vujudga kelishi va uning neopozitivizmga ta’siri. Neopozitivizmning paydo bo‘lishini tushunish uchun avvalo pozitivizm falsafasiga murojaat qilish lozim. Pozitivizm asoschisi fransuz faylasufi Ogyust Kont hisoblanadi. Unga ko‘ra, insoniyat tafakkuri uch bosqichdan o‘tadi: teologik bosqich; metafizik bosqich; pozitiv bosqich. Kontning fikricha, insoniyat taraqqiyotining eng yuqori bosqichi pozitiv bosqich bo‘lib, unda bilim faqat tajriba va ilmiy kuzatishlarga asoslanadi. Shuning uchun u falsafani ham ilmiy asosda qurishga harakat qilgan. Keyinchalik Ernest Max, Richard Avenarius kabi olimlar pozitivizm g‘oyalarini rivojlantirdilar. Ular bilimning asosini sezgi va tajribada deb bildilar. Aynan shu qarashlar keyinchalik neopozitivizm shakllanishiga zamin yaratdi. [2]Neopozitivizm vakillari pozitivizmning asosiy g‘oyalarini qabul qilgan holda, uni zamonaviy mantiq va ilm-fan yutuqlari bilan boyitdilar. Shuning uchun ham neopozitivizm “mantiqiy pozitivizm” yoki “mantiqiy empirizm” deb ham yuritiladi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya. Maqolani o‘rganishda neopozitivizm yo‘nalishining vujudga kelishiga bag‘ishlangan ilmiy adabiyotlar keng tahlil qilindi. Adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, neopozitivizm XX asr boshlarida ilm-fanning jadal rivojlanishi, ayniqsa tabiiy fanlar va mantiqiy tahlil usullarining taraqqiyoti natijasida shakllangan. Ushbu yo‘nalish vakillari ilmiy bilimni aniqlik, tajribaviy tekshiruv va mantiqiy asoslanganlik orqali tushuntirishga intilganlar.

Neopozitivizmning shakllanishida Vena to‘garagi olimlari muhim rol o‘ynab, ular ilmiy bilimni empirik tekshiruv asosida tasdiqlash g‘oyasini ilgari surganlar. Shuningdek, bu yo‘nalish klassik pozitivizmning davomchisi sifatida qaralib, undagi ayrim kamchiliklarni bartaraf etishga qaratilganligi bilan ajralib turadi. Ilmiy manbalarda neopozitivizmning asosiy tamoyillari sifatida verifikatsiya prinsipi, mantiqiy tahlil va ilmiy tilni aniqlashtirish masalalari alohida ta’kidlanadi. Bu esa ilmiy bilimni subyektiv qarashlardan xoli holda, obyektiv va aniq shaklda ifodalash zaruratini yuzaga keltirgan. Shu sababli, neopozitivizm ilmiy bilish metodologiyasining muhim bosqichi sifatida e’tirof etiladi. Tadqiqotning metodologik asosini umumilmiy va maxsus usullar tashkil etadi. Xususan, tahliliy metod orqali neopozitivizmning shakllanish sabablari va uning asosiy g‘oyalari o‘rganildi.[3] Qiyosiy metod yordamida esa klassik pozitivizm va neopozitivizm o‘rtasidagi farqlar aniqlashtirildi. Shuningdek, tarixiy yondashuv orqali ushbu yo‘nalishning paydo bo‘lish sharoitlari va rivojlanish bosqichlari tahlil qilindi. Kontent tahlil usuli esa ilmiy adabiyotlarda berilgan asosiy g‘oyalarni tizimlashtirishga xizmat qildi. Umuman olganda, qo‘llanilgan metodologik yondashuvlar neopozitivizm yo‘nalishining vujudga kelish sabablarini har tomonlama va ilmiy asosda yoritish imkonini berdi.

Muhokama. Neopozitivizm yo‘nalishining vujudga kelish sabablarini muhokama qilish shuni ko‘rsatadiki, ushbu oqim ilmiy bilishning aniqligi va ishonchliligini ta’minlash zaruratidan kelib chiqqan. XX asr boshlarida fan va texnika jadal rivojlanib, ayniqsa fizika, matematika hamda mantiq sohalarida yangi kashfiyotlar paydo bo‘ldi. Bu esa ilmiy bilimlarni tartibga solish, ularni aniq mezonlar asosida baholash ehtiyojini yuzaga keltirdi.[4] Shu jarayonda neopozitivizm vakillari ilmiy bilim faqat tajriba orqali tekshirilgan va mantiqan asoslangan bo‘lishi kerak degan g‘oyani ilgari surdilar. Muhokama natijalari shuni ko‘rsatadiki, neopozitivizm klassik pozitivizmning mantiqiy davomi sifatida shakllangan bo‘lsa-da, undan farqli ravishda

til va mantiq masalalariga alohida e’tibor qaratgan. Ayniqsa, verifikatsiya prinsipi ilmiy nazariyalarni tekshirishning asosiy mezoni sifatida qaraldi. Bu esa metafizik va isbotlab bo‘lmaydigan fikrlarni ilmiy doiradan chiqarib tashlashga xizmat qilgan. Shu bilan birga, ilmiy tilni aniqlashtirish va tushunchalarni standartlashtirish masalalari ham muhim ahamiyat kasb etgan. Biroq, muhokama davomida neopozitivizmning ayrim cheklovlari ham ko‘zga tashlanadi. Xususan, barcha ilmiy bilimlarni faqat empirik tekshiruv bilan chegaralash ba’zi nazariy tushunchalarning ahamiyatini kamaytirishi mumkin. Shuningdek, ijtimoiy va gumanitar fanlarda barcha hodisalarni to‘liq verifikatsiya qilish har doim ham mumkin emasligi aniqlangan.[5] Umuman olganda, neopozitivizm ilmiy metodologiyaning rivojlanishida muhim bosqich bo‘lib, u ilmiy bilishda aniqlik, obyektivlik va mantiqiylik tamoyillarini mustahkamladi. Shu bilan birga, uning imkoniyatlari va chegaralarini hisobga olish ilmiy tadqiqotlar samaradorligini oshirishda muhim ahamiyatga ega.

Natijalar. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, neopozitivizm yo‘nalishining vujudga kelishi bir qator muhim ilmiy va ijtimoiy omillar bilan bevosita bog‘liqdir. Avvalo, XX asr boshlarida tabiiy fanlar, xususan fizika va matematikaning jadal rivojlanishi ilmiy bilimlarning aniqligi va ishonchliligini ta’minlash zaruratini yuzaga keltirdi. Shu asosda ilmiy nazariyalarni empirik tekshirish va mantiqiy tahlil qilishga bo‘lgan ehtiyoj kuchaydi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, neopozitivizm klassik pozitivizmning davomchisi sifatida shakllangan bo‘lib, u ilmiy bilishda yangi metodologik yondashuvlarni taklif etdi.[6] Xususan, verifikatsiya prinsipi ilmiy bilimni tekshirishning asosiy mezoni sifatida ilgari surildi. Bu esa ilmiy va noilmiy bilimlarni ajratish imkonini yaratib, ilm-fan rivojida muhim ahamiyat kasb etdi. Natijada ilmiy tilni aniqlashtirish, tushunchalarni standartlashtirish va mantiqiy tahlil usullarini keng qo‘llash jarayoni jadallashdi.[7] Shuningdek, tadqiqot natijalari neopozitivizmning shakllanishida Vena to‘garagi olimlarining ilmiy qarashlari muhim rol o‘ynaganini

ko‘rsatadi. Ular ilmiy bilimni empirik asosda tekshirish va mantiqiy izchillikni ta’minlash g‘oyalarini rivojlantirdilar. Bu esa ilmiy tadqiqotlarning metodologik asoslarini mustahkamlashga xizmat qildi. Bundan tashqari, olingan natijalar neopozitivizmning ilmiy bilish jarayonida aniqlik va obyektivlikni ta’minlashga qaratilganligini tasdiqlaydi. Shu bilan birga, uning ayrim cheklovlari ham mavjud bo‘lib, barcha hodisalarni faqat empirik tekshiruv asosida baholash har doim ham to‘liq natija bermasligi aniqlangan.[8] Umuman olganda, neopozitivizm yo‘nalishining vujudga kelishi ilm-fan taraqqiyotida muhim bosqich bo‘lib, u ilmiy metodologiyaning rivojiga sezilarli ta’sir ko‘rsatgan.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, neopozitivizm XX asr falsafasida muhim o‘rin egallagan falsafiy yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Ushbu oqim ilm-fan taraqqiyoti, matematik mantiqning rivojlanishi hamda falsafani ilmiy asosda qayta qurishga bo‘lgan ehtiyoj natijasida shakllandi. Neopozitivistlar inson bilimining asosini tajriba, kuzatish va mantiqiy tahlilda deb hisoblab, ilmiy bilishni aniq va ishonchli shaklda ifodalashga intildilar. Mazkur yo‘nalish klassik pozitivizm g‘oyalarining mantiqiy davomi sifatida yuzaga kelgan bo‘lsa-da, u oddiy empirizm bilan cheklanib qolmadi. Aksincha, zamonaviy matematik mantiq, til tahlili va ilmiy metodologiyani falsafaga tatbiq etdi. Ayniqsa, Vena to‘garagi vakillari tomonidan ilgari surilgan verifikatsiya prinsipi ilmiy bilimlarni baholashning muhim mezoniga aylandi. Bu prinsip orqali tajribada tekshirib bo‘lmaydigan fikrlar ilmiy emasligi asoslab berildi.

Neopozitivizmning paydo bo‘lishiga bir necha muhim omillar sabab bo‘ldi. Jumladan, tabiiy fanlarning rivojlanishi, ilmiy bilimlarning aniq tizimlashtirilishiga bo‘lgan ehtiyoj, metafizik qarashlarning tanqid qilinishi va til muammolariga e’tiborning ortishi ushbu oqimning shakllanishida katta rol o‘ynadi. Shu bilan birga, Eynshteynning nisbiylik nazariyasi, kvant fizikasi va matematik mantiqdagi yangi yutuqlar neopozitivistlarning ilmiy tafakkur haqidagi qarashlarini yanada

mustahkamladi. Neopozitivizm falsafaning asosiy vazifasi borliqni umumiy tarzda izohlash emas, balki ilmiy bilimlarni mantiqiy jihatdan tahlil qilishdan iborat ekanligini ilgari surdi. Bu esa falsafada analitik yondashuvning rivojlanishiga olib keldi. Ayniqsa, ilmiy tilni aniqlashtirish, tushunchalarning mazmunini tekshirish va mantiqiy usullardan foydalanish keyingi falsafiy oqimlarning shakllanishiga kuchli ta’sir ko‘rsatdi. Biroq vaqt o‘tishi bilan neopozitivizm ham qator tanqidlarga uchradi. Verifikatsiya prinsipining barcha ilmiy nazariyalarga to‘liq mos kelmasligi, metafizikani mutlaqo inkor etishning murakkabligi hamda ilm-fan rivojida ijtimoiy va tarixiy omillarning mavjudligi ushbu oqimning zaif tomonlarini ko‘rsatdi. Karl Popper, Tomas Kun va boshqa olimlar neopozitivizm g‘oyalarini qayta ko‘rib chiqib, ilmiy bilish jarayoni ancha murakkab ekanligini ta’kidladilar.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O. Kont. *Pozitiv falsafa kursi*. – Moskva: Nauka, 1996. – 560 b.
2. B. Rassel. *G‘arb falsafasi tarixi*. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2005. – 880 b.
3. R. Karnap. *Tilning mantiqiy tahlili*. – Moskva: Progress, 1999. – 320 b.
4. L. Vitgenshteyn. *Mantiqiy-falsafiy traktat*. – Moskva: AST, 2001. – 192 b.
5. K. Popper. *Ilmiy tadqiqot mantiqi*. – Moskva: Respublika, 2004. – 447 b.
6. *Falsafa: ensiklopedik lug‘at*. – Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2010. – 496 b.
7. *G‘arb falsafasi tarixi bo‘yicha ilmiy manbalar va darsliklar*. – Toshkent: Fan, 2018. – 300 b.
8. Jiyanmuratova G. Sh. *Sotsiologiya tarixi: darslik*. – Toshkent: Innovatsiya-Ziyo, 2020. – 256 b.